

Editorial

Stárnout aktivně

Martin Kreidl, Marcela Petrová Kafková

Šťastný úsměv, to je motiv spojující všechny typické obrazy *aktivního stárnutí*. Šťastně se usmívající senioři při cvičení, při práci s počítačem nebo v zaměstnání. Usmívající se stárnoucí muži a ženy, kteří jsou vždy zdraví, šťastní, produktivní, v pohybu. V pozadí se stále častěji „šťastně usmívá stát“, který náhle (zdánlivě) nemusí řešit ohrožení své prosperity populačním stárnutím.

Různí aktéři se nicméně liší svým chápáním aktivního stárnutí. Neshodnou se na tom, co vlastně znamená aktivní stárnutí, jak je možné ho vymezit. Odlišné jsou i pohnutky, které je k naplňování a podpoře konceptu vedou. Aktéři na všech úrovních se však v podstatě shodnou na tom, že aktivní stárnutí je „dobré“. Z konceptu aktivního stárnutí se tak stává všelék slibující vyřešit všechny hrozby způsobené stárnutím populace a zajistit individuální blaho a kolektivní prosperitu.

Zvyšující se naděje dožítí a nárůst let v relativním zdraví bezesporu přinášejí esenciální proměnu života. V životech lidí se objevují nové nároky, potřeby a příležitosti. Tato změna se sama o sobě týká nejen samotných seniorů, ale i lidí v jejich okolí a vlastně všech. Ale i toto okolí se razantně proměňuje – rodinné sítě jsou stále různorodější, pracovní místa jsou stále méně stabilní, nové technologie mění způsoby mezilidské interakce, produkce i léčby. Proto demografická změna svými důsledky proniká do všech sfér života, nevyhne se oblasti soukromé ani veřejné.

Aktivní stárnutí přesto zůstává pozoruhodně populárním lékem na udržení prosperity. Nicméně už jen samotná různost představ o tom, co vlastně aktivní stárnutí znamená a jak ho naplňovat, vytváří v této zdánlivě ideální vizi trhliny. Nejčastěji citovaná definice aktivního stárnutí od Světové zdravotnické organizace (WHO) z roku 2002 vymezuje aktivní stárnutí jako maximálně inkluzivní koncept podporující celoživotní účast na společnosti a zdravém životním stylu všech bez ohledu na různá omezení a limity, s cílem zlepšení kvality života všech.

Státní politika, seniorské organizace i jednotlivci definici WHO různými způsoby redukovují. Ve vládních dokumentech nabývá aktivita podoby prodloužení věku odchodu do důchodu a využití mladších seniorů při zajištění péče o ty nejstarší. Je tedy redukován na udržení produktivity stárnoucích. Organizacím pracujícím se seniory nabídl koncept snadný způsob jak měřit svůj výkon a nabídl jim i cíl – aktivizovat dosud příliš pasivní seniorskou populaci. Aktivní stárnutí si získalo velkou oblibu i u samotných seniorů, kterým nabízí

pozitivní vizi jejich životní etapy, příslib prožití „koruny života“, jak období mladého stáří označil Peter Laslett ve své definici třetího věku. Tomu se ostatně obvyklé chápání aktivního stárnutí velmi podobá. Aktivní stárnutí pak může představovat až určité vyvážení z dosavadních povinností (pracovních i rodinných) a užívání si volného času, které je umožněno penzí a relativně dobrým zdravotním stavem.

V tomto čísle *Sociálních studií* se vracíme k široké definici aktivního stárnutí WHO s cílem zachytit některé z podob současného stáří a stárnutí. Pokusili jsme se přinést především témata v českém kontextu dosud ve spojení se stárnutím neznámá, a iniciovat tak další bádání v těchto oblastech.

Celkem v tomto čísle předkládáme čtyři stati a tři recenze. Prvním a obsahově nejobecnějším příspěvkem je teoretický text *Jaroslavy Hasmanové Marhánkové*. Autorka se v něm zamýšlí nad tím, čím je podmíněn úspěch a popularita konceptu aktivního stárnutí, a ukazuje, že koncept aktivního stárnutí naplňuje rysy úspěšných sociologických teorií, jak je definuje ve svém díle Murray Davis. Jako jeden z významných rysů podmiňujících úspěšnost konceptu chápe jeho mnohoznačnost pramenící z jeho přizpůsobování si různými aktéry. Různě redukováná pojetí pak nicméně (nevyhnutelně) vedou k řadě nezamýšlených důsledků, na které autorka ve své stati upozorňuje. Každá z těchto oblastí se může do budoucna bezpochyby stát předmětem výzkumného zájmu.

Michal Šindelář se v druhém textu věnuje tematice mezigeneračních vztahů ve stárnoucí společnosti. S pomocí analýzy kvantitativních dat zjišťuje, kdo se v České republice ocitá v pozici sendvičové generace a jaké má tato kumulace rolí dopady na well-being jedinců, kteří se v sendvičové konstelaci ocitli. Přestože sendvičovou generaci definuje relativně tradičně, nepohlíží na seniory pouze jako na příjemce péče. Do svých analýz totiž zahrnuje i podporu, která plyne od nejstarší generace směrem ke generaci střední. Pozoruhodný je konceptuální obrat, k němuž autor nabádá v závěru – navrhuje analyticky nahradit pojem „sendvičová generace“ pojmem „sendvičová konstelace péče“, a rozšířit tak mapu sítě osob, které péči napříč generacemi poskytují.

Třetí text se věnuje tematice dědečkovství, tedy prarodičovské roli mužů. Jde o téma – snad i díky výrazné převaze žen ve starší populaci a tradičním genderovým stereotypům – zcela nové, a to nejen v České republice. Studie *Nely Patschové* je proto primárně uvedením do problematiky, které autorka pojímá komparativně, jako srovnání prarodičovství u mužů a žen. Stejně jako v předchozím textu využívá kvantitativní analýzu, v tomto případě data z české části výzkumu SHARE. Klíčovou sledovanou proměnnou je frekvence péče (dědečků a babiček) o vnoučata. Důležitým poznatkem jejího bádání je, že muži a ženy sice pečují o svá vnoučata téměř ve stejné míře, faktory, které tuto péči podmiňují, jsou však u mužů a žen odlišné.

Tématu genderu se z jiného pohledu věnuje také poslední text, uplatňuje však jinou výzkumnou perspektivu. Zatímco dva předchozí texty vycházely z kvantitativní analýzy velkých výběrových šetření, v tomto případě jde o perspektivu kvalitativní, založenou na hloubkových rozhovorech. *Adéla Suralová* ukazuje, že péče o malé děti je pro některé seniorky způsobem seberealizace i bez toho, aby je s dětmi pojily pokrevní vazby, a také že tato péče je pro ně koníčkem spíše než prací. Zároveň vnáší do českého bádání o stárnutí dosud zcela chybějící téma etnicity. Rozdílná etnicita – vietnamské dítě, česká seniorka – totiž rozhodně

není v předkládaném textu marginální, ale má naopak zcela zásadní úlohu. Rozdílná etnicita je typicky chápána jako bariéra, v tomto případě však plní roli integrující, umožňuje navázat nové intimní vazby a vytváří mezigenerační pouta.

Navazující tři recenze doplňují pestrý obrázek aktivního stárnutí, který si toto číslo vytyčilo představit, a nabízí průřez sociologickou literaturou věnující se aktivnímu stárnutí. Toto číslo vzniklo jako součást řešení grantového projektu „Přetížená role: prarodiče v době aktivního stárnutí“ (GA13-34958S), jehož cílem je porozumění zkušenosti stárnutí a mezigeneračním vztahům v kontextu aktuálního vývoje české společnosti. Věříme, že výběr textů a recenzí zvýšení tohoto porozumění přináší a že jejich čtení podnítl další debatu o dopadech současné dominance aktivního stárnutí. Nechceme nijak omezit aktivní stárnutí v jeho vítězném tažení, pouze připomenout, že badatelská či politická dominance jakéhokoliv konceptu s sebou nutně přináší nezamýšlené důsledky a že původně výrazně inkluzivní koncept se ve svých reálných produkcích má tendenci stát exkludující ideologií vyčleňující „ty druhé“, kteří nenaplnují redukované představy o aktivitě.